

KWANTOWA TEORIA POMIARU

dr hab. inż. Michał K. Urbański, prof. uczelni
Wydział Fizyki Politechniki Warszawskiej

- 1 Teoria fizyczna
  - Opis stanu
  - obserwacja - pomiar
  - równania ruchu
- 2 Wektory
- 3 Operatory
- 4 Model pomiaru
  - operacja rzutowania
  - twierdzenie spektralne
  - prawdopodobieństwo kwantowe
  - wartości średnie
  - zasada nieoznaczoności
- 5 Równanie Schrödingera
- 6 Zasada holograficzna

Opis świata

Składowe opisu:

- 1 stan obiektów - model matematyczny
- 2 metoda obserwacji
- 3 dynamika - zależność czasowa

stan obiektów rzeczywistości

Stany obiektów - wektory w jakiejś przestrzeni stanów, różne oznaczenia $\Psi = |\Psi\rangle = \vec{\Psi} = \overline{\Psi}$ będziemy używali $|\Psi\rangle$

Pomiar - obserwacja

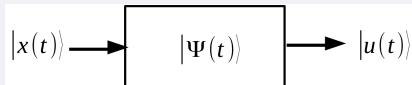
K) pomiar klasyczny - jest to co widać, obserwacja:

- nie zmienia stanu obiektów,
- jest to co widać (wzrok widzi a nie interpretuje).

Q) pomiar kwantowy - widzimy za pośrednictwem przyrządu:

- obserwujemy poprzez stany przyrządu pomiarowego,
- przyrząd filtruje stany rzeczywistości.

Dynamika - sterowanie systemem

Rysunek: Stan systemu obserwowanego, $|x(t)\rangle$ - wejście (bodźce wejściowe), $|u(t)\rangle$ - wyjście, $|\Psi(t)\rangle$ - stan wewnętrzny

Ogólna postać równania stanu czyli zależności od czasu $\Psi(t)$ w przybliżeniu liniowym:

$$|\Psi(t)\rangle = \hat{U}(t - t_0) |\Psi(0)\rangle + \hat{C} |u(t)\rangle \quad (1)$$

$\hat{U}(t - t_0)$ - operator ewolucji,

$\hat{C}$ - operator oddziaływania wejścia

t - czas (chwila obserwacji), t_0 - moment początkowy względem którego mierzymy czas.

Operator ewolucji

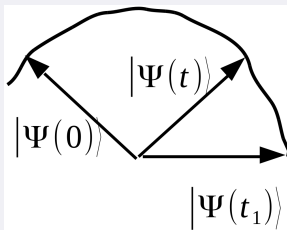
Operator ewolucji ma postać:

$$\hat{U}(t - t_0) = e^{i\frac{S(t-t_0)}{\hbar}} \quad (2)$$

Gdzie:

$S(t - t_0)$ - działanie

$\hbar$ - stała Plancka, $i = \sqrt{-1}$ - jednostka urojona

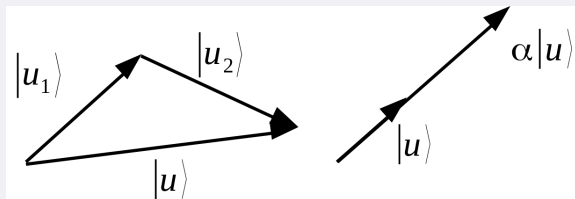

linia ewolucji pokazuje kolejne stany układu.

Wektor - podstawowe własności

Wektor ma zdefiniowane następujące własności:

- 1 dodawanie $\vec{u}_1 + \vec{u}_2 = \vec{u}$ (inaczej $|u_1\rangle + |u_2\rangle = |u\rangle$)
- 2 mnożenie przez liczbę $\alpha \vec{u}_1 = \vec{u}$,
 α - liczba rzeczywista lub zespolona.
- 3 iloczyn skalarny dwóch wektorów u i v : $\langle u|v\rangle = \alpha$

wektory - podstawowe aksjomaty

WEKTORY oznacza się $\bar{a}$ lub $\vec{a}$ lub w notacji Diraca $|a\rangle$.

Przestrzeń wektorowa $\mathbb{V}$ nad ciałem algebraiczny $\mathbb{C}$ zdefiniowana jest przez właściwości:

dla każdego $|a\rangle, |b\rangle, |c\rangle \in \mathbb{V}$ i $\alpha, \beta \in \mathbb{C}$ zachodzi:

❶ dodawanie (przemienne i łączne): $|a\rangle + |b\rangle = |c\rangle$

❷ mnożenie przez liczbę: $\alpha |a\rangle = |b\rangle$

❸ liniowość dodawania:

$$\alpha(|a\rangle + |b\rangle) = \alpha |a\rangle + \alpha |b\rangle$$

$$(\alpha + \beta) |a\rangle = \alpha |a\rangle + \beta |a\rangle$$

❹ iloczyn skalarny – liniowy funkcjonał dwóch zmiennych $\langle \cdot | \cdot \rangle$:

$$\mathbb{V}^* \times \mathbb{V} \rightarrow \mathbb{C}:$$

$$\langle (\langle a |) | (| b \rangle) \rangle = \langle a | b \rangle \in \mathbb{C},$$

właściwości iloczynu skalarnego:

- zamiana kolejności - sprzężenie: $\langle a | b \rangle = \langle b | a \rangle^*$
- mnożenie przez liczbę: $\langle a | \alpha (| b \rangle) \rangle = \alpha \langle a | b \rangle$
- dodawanie: $\langle c | (| a \rangle + | b \rangle) \rangle = \langle c | a \rangle + \langle c | b \rangle$

Zbiór wektorów $|e_n\rangle \in \mathbb{V}$ gdzie $n \in \mathbb{N}$ nazywamy bazą przestrzeni wektorowej $\mathbb{V}$, jeśli każdy wektor $|a\rangle \in \mathbb{V}$ można przedstawić w postaci kombinacji liniowej wektorów bazowych:

$$|a\rangle = \sum_n a_n |e_n\rangle \quad (3)$$

Jeśli $\langle e_n | e_m \rangle = \delta_{n,m}$, gdzie $\delta_{n,m}$ jest deltą Kroneckera to baza jest ortonormalna. W bazie ortonormalnej:

$\langle (a_n | e_n) | (b_m | e_m) \rangle = a_n^* b_m \langle e_n | e_m \rangle \delta_{n,m}$ więc:

$$\begin{aligned} \langle a | b \rangle &= \left\langle \left(\sum_n a_n |e_n\rangle \right) \middle| \left(\sum_m b_m |e_m\rangle \right) \right\rangle = \\ &= \sum_n \sum_m a_n^* b_m \langle e_n | e_m \rangle = \sum_n \sum_m a_n^* b_m \delta_{n,m} = \sum_n a_n^* b_n \end{aligned} \quad (4)$$

gdzie a^* liczba zespolona sprzężona do a .

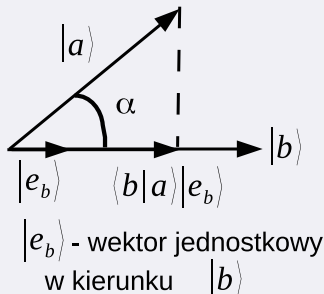
ILOCZYN SKALARNY

w postaci macierzowej:

$$\langle a|b\rangle = [a_1^* \quad \dots \quad a_n^*] \begin{bmatrix} b_1 \\ \vdots \\ b_n \end{bmatrix} = \sum_n a_n^* b_n \quad (5)$$

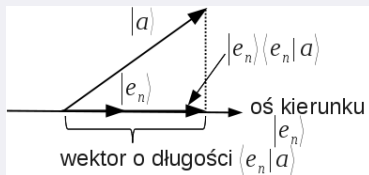
macierz kolumnowa to wektor a pozioma to kowektor.

Iloczyn skalarny wyznacza długość rzutu:
 $\langle a|b\rangle = a_b \|b\|$, gdzie:
 a_b jest to długość rzutu wektora $|a\rangle$ w kierunku wyznaczonym przez wektor $|b\rangle$,
 $\|b\|$ długość wektora $|b\rangle$,
długość wektora zgodna jest z iloczynem skalarnym: $\|b\|^2 = \langle b|b\rangle$

ILOCZYN SKALARNY - operator rzutowania

Iloczyn skalarny - zadaje rzut wektora $|a\rangle$ na kierunek $|e_n\rangle$:
 $|a_n\rangle = \langle e_n|a\rangle |e_n\rangle = |e_n\rangle \langle e_n|a\rangle$
Wektor $|a_n\rangle$ ma długość
 $a_n = \langle e_n|a\rangle$

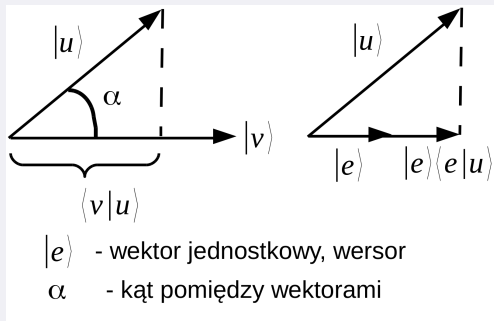
Rysunek: Rzut wektora $|a\rangle$

Każdy wektor jest kombinacją liniową składowych:

$$|a\rangle = \sum_n |a_n\rangle = \sum_n a_n |e_n\rangle = \sum_n |e_n\rangle a_n = \sum_n |e_n\rangle \langle e_n|a\rangle \quad (6)$$

Gdzie: $a_n = \langle e_n|a\rangle$ $P_n = |e_n\rangle \langle e_n|$ - operator rzutowania,
 $\sum_n P_n = \sum_n |e_n\rangle \langle e_n| = \mathbb{I}$, gdzie $\mathbb{I}$ - operator jednostkowy.

Iloczyn skalarny - rzut

Rysunek: iloczyn skalarny i rzut.

iloczyn skalarny - kosinus kąta:

$$\langle u|v\rangle = |u| |v| \cos(\alpha) \quad (7)$$

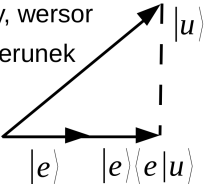
iloczyn skalarny, długość, rzut

$|e\rangle$ - wektor jednostkowy, wersor
- wersor zadaje kierunek

$\langle e|e\rangle = 1$

$\hat{P}|u\rangle = |e\rangle\langle e|u\rangle$

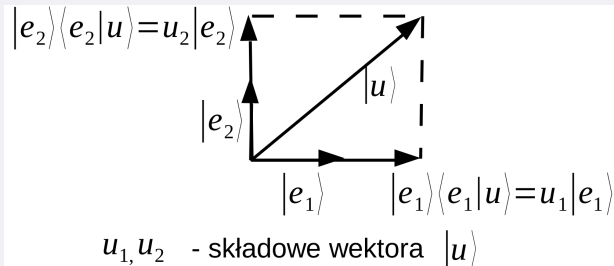
$\hat{P} = |e\rangle\langle e|$ - operator rzutowania

Rysunek: Operator rzutowania

Baza przestrzeni wektorowej

Aby cokolwiek zaobserwować potrzebny jest układ współrzędnych.

Rysunek: Wektor w układzie współrzędnych

Wektor - suma składowych ($\vec{u} = (u_1, u_2)$)

$$|u\rangle = |e_1\rangle \langle e_1|u\rangle + |e_2\rangle \langle e_2|u\rangle = u_1 |e_1\rangle + u_2 |e_2\rangle \quad (8)$$

$$u_1 = \langle e_1|u\rangle \quad \text{oraz} \quad u_2 = \langle e_2|u\rangle \quad (9)$$

Baza - wiele wymiarów

Założmy, że potrzeba jest N wektorów bazowych (przestrzeń jest N -wymiarowa):

$$|u\rangle = \sum_{n=1}^N |e_n\rangle \langle e_n|u\rangle \quad (10)$$

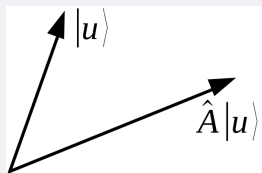
Wzory zapisane poprzednio dla dwóch wymiarów działają dla dowolnej liczby wymiarów (nawet nieskończonych).

Operatory liniowe

Operator jest to funkcja na wektorach:

$$\hat{A}|u\rangle = |v\rangle \quad (11)$$

W wyniku działania operatora $\hat{A}$ na wektor $|u\rangle$ otrzymujemy wektor $|v\rangle$.

Liniowość

$$\hat{A}(|u_1\rangle + |u_2\rangle) = \hat{A}(|u_1\rangle) + \hat{A}(|u_2\rangle) \quad (12)$$

$$\hat{A}(\alpha |u_1\rangle) = \alpha \hat{A}(|u_1\rangle) \quad (13)$$

Rysunek: działanie operatora na wektor

Operatory liniowe, twierdzenie spektralne

Operator liniowy:

- 1 $A(|a\rangle + |b\rangle) = A|a\rangle + A|b\rangle$
- 2 $A(\alpha|a\rangle) = \alpha A|a\rangle$, gdzie $\alpha \in \mathbb{C}$

Każdy operator liniowy A można rozłożyć na składowe:

$$A = \sum_n a_n P_n \quad (14)$$

gdzie $P_n = |e_n\rangle \langle e_n|$ jest operatorem rzutowania.

Operator A spełnia zagadnienie własne:

$$A|e_n\rangle = \alpha_n |e_n\rangle \quad (15)$$

podstawiając otrzymujemy:

$$A|e_n\rangle = \sum_m a_m P_m |e_n\rangle = a_n |e_n\rangle \quad (16)$$

ponieważ $P_m |e_n\rangle = P_n |e_n\rangle \delta_{n,m}$ to z sumy zostaje jeden człon.

Twierdzenie spektralne

Każdy operator liniowy może być przedstawiony jako kombinacja linowa operatorów rzutowania:

$$\hat{A} = \sum_{n=1}^N a_n \hat{P}_n \quad (17)$$

gdzie:

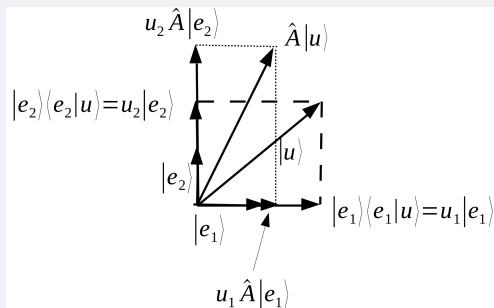
$\hat{P}_n$ - rzuty na wektory $|e_n\rangle$, $|e_n\rangle$ - stany własne

a_n - współczynniki - wartości własne operatora $\hat{A}$.

Stany własne tworzą bazę:

$$\hat{A} |e_n\rangle = a_n |e_n\rangle \quad (18)$$

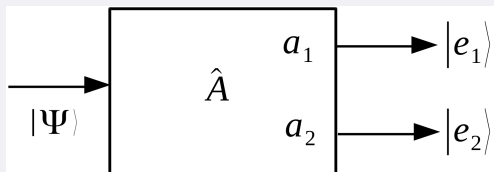
działanie operatora

Rysunek: Operator działa na składowe

$$\hat{A}|u\rangle = \hat{A} \sum_n u_n |e_n\rangle = \sum_n u_n \hat{A}|e_n\rangle = \sum_n a_n u_n |e_n\rangle \quad (19)$$

pomiar rzutowanie na stany własne przyrządu pomiarowego

Rysunek: Pomiar - rzutowanie na stany własne

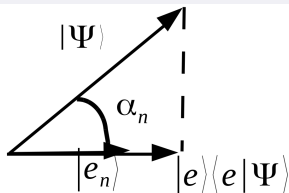
POSTULAT KWANTOWY

prawdopodobieństwo przejścia w stan własny:

$$p(|\Psi\rangle \rightarrow |e_n\rangle) = \langle u|e_n\rangle \langle e_n|u\rangle = \cos^2(\alpha) \quad (20)$$

Stany $|\Psi\rangle$ są unormowane: $\langle\Psi|\Psi\rangle = 1$

Pomiar kwantowy - rzut

$|e_n\rangle$ - wektor jednostkowy,
wektor własny operatora pomiaru

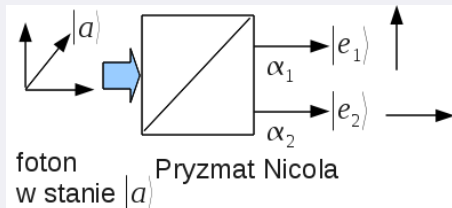
α_n - kąt pomiędzy wektorami

$$p_n = P(|\Psi\rangle \rightarrow |e_n\rangle) = \langle e_n|\Psi\rangle \langle \Psi|e_n\rangle = \cos^2(\alpha_n) \quad (21)$$

Średnia wartości pomiarów wielkości opisanej operatorem $\hat{A}$ w stanie $|\Psi\rangle$:

$$\langle \hat{A} \rangle = \sum_n a_n p_n = \langle \Psi | \hat{A} | \Psi \rangle \quad (22)$$

POMIAR KWANTOWY

Rysunek: Pomiar polaryzacji fotonu, α_n wartość własna stanu $|e_n\rangle$

Wartość średnia

$$\begin{aligned}\langle A \rangle &= \sum_n \alpha_n p_n = \sum_n \alpha_n \langle a | e_n \rangle \langle e_n | a \rangle = \sum_n \langle a | e_n \rangle \alpha_n \langle e_n | a \rangle = \\ &= \sum_n \langle a | \alpha_n P_n | a \rangle = \langle a | \sum_n \alpha_n P_n | a \rangle = \langle a | A | a \rangle\end{aligned}$$

Przyrząd pomiarowy opisany jest operatorem A :

$$A = \sum_n \alpha_n P_n,$$

gdzie $P_n = \sum_n |e_n\rangle \langle e_n|$ -

operator rzutu na kierunek $|e_n\rangle$

Prawdopodobieństwo zmiany stanu po pomiarze:

$$p_n = P(|a\rangle \rightarrow |e_n\rangle) = \langle a | e_n \rangle \langle e_n | a \rangle = |\langle e_n | a \rangle|^2$$

Zakładamy że baza jest ortonormalna:

$$\langle e_n | e_m \rangle = \delta_{n,m} \quad (24)$$

Baza - wektory własne operatora pomiaru:

$$\hat{A} |e_n\rangle = a_n |e_n\rangle \quad (25)$$

Mówimy, że jest to reprezentacja $\hat{A}$, np reprezentacja położeniowa.
Funkcja falowa:

$$\Psi(x) = \langle e_x | \Psi \rangle \quad (26)$$

$\Psi(x)$ - x -owa składowa wektora x .

$|e_x\rangle$ - wektor własny pomiaru położenia, opisuje stan w którym cząstka jest dokładnie w punkcie x .

Zasada nieoznaczoności

Pomiar dwóch wielkości

Dwie wielkości reprezentowane operatorami $\hat{A}$ i $\hat{B}$.

Operator $\hat{A}$ ma wartości własne a_n i wektory własne $|a_n\rangle$,

operator $\hat{B}$ ma wartości własne b_n i wektory własne $|b_n\rangle$

Oznaczenie

wartości własnej d odpowiada wektor własny $|d\rangle$

– nawiasy $| \rangle$ dopisane do wartości własnej oznaczają wektor.

Twierdzenie

Wektory własne dwóch operatorów $\hat{A}$ i $\hat{B}$ są identyczne

($|a_n\rangle = |b_n\rangle$) wtedy i tylko wtedy gdy operatory komutują:

$$[\hat{A}, \hat{B}] = \hat{A}\hat{B} - \hat{B}\hat{A} = 0 \quad (27)$$

Od nierówności trójkąta do zasady nieoznaczoności

Nierówność trójkąta dla dwóch wektorów $|X\rangle$ i $|Y\rangle$:

$$|X| + |Y| \geq |X + Y| \quad (28)$$

są to zespolone wektory (elementy przestrzeni Hilberta) więc

$$|X|^2 = \langle X|X \rangle \quad \text{czyli} \quad |X| = \sqrt{\langle X|X \rangle} \quad (29)$$

kwadrat lewej i prawej strony równania (28):

$$(|X| + |Y|)^2 = \langle X|X \rangle + \langle Y|Y \rangle + 2\sqrt{\langle X|X \rangle \langle Y|Y \rangle} \quad (30)$$

$$\begin{aligned} |X + Y|^2 &= (\langle X| + \langle Y|)(|X\rangle + |Y\rangle) = \\ &= \langle X|X \rangle + \langle Y|Y \rangle + \langle X|Y \rangle + \langle Y|X \rangle \end{aligned}$$

czyli korzystając z (30): $2\sqrt{\langle X|X \rangle \langle Y|Y \rangle} \geq \langle X|Y \rangle + \langle Y|X \rangle$.

dla wektorów rzeczywistych $\langle Y|X \rangle = |X||Y| \cos(\alpha)$ więc

nierówność ta ma postać $\cos(\alpha) \leq 1$

Od nierówności trójkąta do zasady nieoznaczoności

$$2\sqrt{\langle X|X\rangle\langle Y|Y\rangle} \geq \langle X|Y\rangle + \langle Y|X\rangle \quad (31)$$

Niech A i B operatory samosprężone, wstawiamy:

$$|X\rangle = A|\Psi\rangle \text{ i } |Y\rangle = iB|\Psi\rangle$$

do powyższego równania:

$$\begin{aligned} |X|^2 &= \langle X|X\rangle = \langle\Psi|A^+A|\Psi\rangle = \langle\Psi|A^2|\Psi\rangle \\ |Y|^2 &= \langle Y|Y\rangle = -i^2 \langle\Psi|B^+B|\Psi\rangle = -i^2 \langle\Psi|B^2|\Psi\rangle \\ \langle X|Y\rangle + \langle Y|X\rangle &= i(\langle\Psi|A^+B|\Psi\rangle - \langle\Psi|B^+A|\Psi\rangle) = i\langle\Psi|[A, B]|\Psi\rangle \end{aligned}$$

czyli:

$$-\langle\Psi|A^2|\Psi\rangle\langle\Psi|B^2|\Psi\rangle \geq \langle\Psi|[A, B]|\Psi\rangle \quad (32)$$

Zasada nieoznaczoności

Pomiar: przejście ze stanu $|\Psi\rangle$ w stan własny:

- pomiar wielkości $\hat{A}$, przejście: $|\Psi\rangle \rightarrow |a_n\rangle$
- pomiar wielkości $\hat{B}$, przejście: $|\Psi\rangle \rightarrow |b_n\rangle$

Jeśli $\hat{A}$ i $\hat{B}$ nie komutują, to wynik pomiaru zależy od kolejności pomiarów.

Miarą błędu jest odchylenie standardowe:

$$\sigma^2(\hat{A}) = \langle (\Delta\hat{A})^2 \rangle = \langle (\hat{A} - \langle \hat{A} \rangle)^2 \rangle \quad (33)$$

gdzie operator błędu $\Delta\hat{A} = \hat{A} - \langle \hat{A} \rangle$.

Dla dwóch operatorów otrzymujemy nierówność:

$$\sigma^2(\hat{A})\sigma^2(\hat{B}) = \langle (\Delta\hat{A})^2 \rangle \langle (\Delta\hat{B})^2 \rangle \geq -\frac{1}{4} \left(\langle [\hat{A}, \hat{B}] \rangle \right)^2 \quad (34)$$

Zasada nieoznaczoności, pęd i położenie

Zasada nieoznaczoności wyrażona jest nierównością (pierwiastkujemy równanie (34)):

$$\sigma(\hat{A})\sigma(\hat{B}) \geq \sqrt{-\frac{1}{4} \left(\langle [\hat{A}, \hat{B}] \rangle \right)^2} \quad (35)$$

Jeśli:

- $\hat{A}$ jest operatorem położenia $\hat{x} = x$
- $\hat{B}$ jest operatorem pędu (składowa x) $\hat{p}_x = -i\hbar \frac{\partial}{\partial x}$,

to komutator:

$$\left[x, -i\hbar \frac{\partial}{\partial x} \right] = i\hbar \quad (36)$$

wtedy:

$$\langle [\hat{x}, \hat{p}_x] \rangle = i\hbar \quad (37)$$

i mamy:

$$\sigma(x)\sigma(p_x) = \Delta x \Delta p_x \geq \frac{1}{2} \hbar \quad (38)$$

Równanie Schrödingera

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} |\Psi(t)\rangle = \hat{H} |\Psi(t)\rangle \quad (39)$$

Gdzie $\hat{H}$ - hamiltonian:

$$\hat{H} = \frac{\hat{p}^2}{2m} \quad (40)$$

pęd $\hat{p}_x = -i\hbar \frac{\partial}{\partial x}$

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(t, x) = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{(\partial x)^2} \Psi(t, x) + V(t, x) \Psi(t, x) \quad (41)$$

Równanie Schrödingera - wyprowadzenie

operator ewolucji

Stany są unormowane wobec tego operator ewolucji zachowuje długość:

$$\Psi(t) = e^{-\frac{\hat{H}t}{\hbar}} \Psi(0) \quad (42)$$

$$\|e^{-\frac{\hat{H}t}{\hbar}}\| = 1$$

równanie różniczkowe wyprowadzamy z równania charakterystycznego

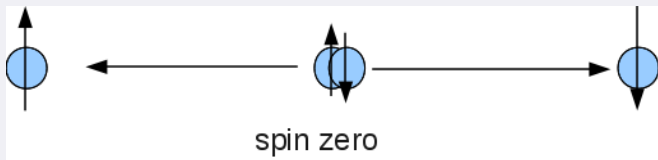
postulaty de Broglie'a: $E = \hbar\omega$, $p = \hbar k_x$, $\omega = \frac{2\Pi}{T}$, $k = \frac{2\Pi}{\lambda}$

$E = \frac{p^2}{2m} + V(x)$ z tego $\hbar\omega = \frac{\hbar^2 k_x^2}{2m} + V(x)$,

ponieważ $\frac{\partial}{\partial t} \leftrightarrow -i\omega$ i $\frac{\partial}{\partial x} \leftrightarrow ik_x$ to mamy równanie Schrödingera.

$$\frac{\partial}{\partial t} e^{i(k_x x - \omega t)} = -i\omega e^{i(k_x x - \omega t)} \quad \text{oraz} \quad \frac{\partial}{\partial x} e^{i(k_x x - \omega t)} = ik_x e^{i(k_x x - \omega t)}$$

PARADOKS EPR (Einstein, Podolsky, Rosen, 1935)

Rysunek: Rozpad cząstki o spinie zerowym na dwie o spinach połówkowych

Klasycznie stany $\uparrow$ i $\downarrow$ są niezależne:

$$P_K(\uparrow, \downarrow) = \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \quad (44)$$

Kwantowo wiadomo, że stan $\uparrow$ skorelowany jest ze stanem $\downarrow$:

$$P_Q(\uparrow, \downarrow) = \frac{1}{2} \quad (45)$$

Nierówności probabilistyczne

Dla dwóch dowolnych zdarzeń A i B : $P(A \cap B) \leq P(A)$ Dla trzech dowolnych A , B i C :

$$P(A \cap B \cap C) \leq P(A \cap B) \quad (46)$$

Przykład 1.: A - ciało przyciągane jest przez magnes,
 B - ciało pływa na wodzie
 C - jest białe

$P(A \cap B) = 0$, $P(A \cap C) = p_1$, $P(C \cap B) = p_2$,
 $P(A \cap B \cap C) = 0$ czyli nierówność (46) jest spełniona.

Przykład 2. Foton w stanie $|u\rangle$ wpada w polaryzator
Trzy możliwości $A = \uparrow$, $B = \rightarrow$, $C = \nearrow$,

Jeśli nic nie wiemy o stanie $|u\rangle$ to:

$$P(\uparrow) = P(\rightarrow) = P(\nearrow) = \cos^2\left(\frac{\pi}{2}\right) = \frac{1}{2}$$

Wtedy $P(\uparrow \cap \rightarrow) = 0$, $P(\uparrow \cap \nearrow) = P(\rightarrow \cap \nearrow) = \left(\frac{1}{2}\right)^2$

Ale: $P(\uparrow \cap \nearrow \cap \rightarrow) = \left(\frac{1}{2}\right)^3$ czyli
 $P(\uparrow \cap \nearrow \cap \rightarrow) \geq P(\uparrow \cap \rightarrow) = 0$

nierówność Bella'a

„On the Einstein Podolsky Rosen paradox”, 1994

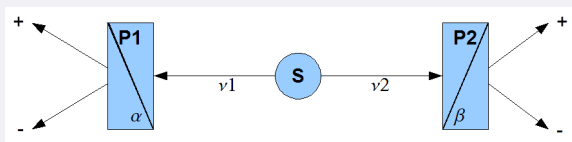
$$\rho(a, b) + \rho(a, b') + \rho(a', b) - \rho(a', b') \leq 2 \quad (47)$$

$\rho(a, b)$ - korelacje wyników pomiarów a i b .

a' zdarzenie przeciwne do a

To równanie wynika z probabilistyki, ale eksperyment kwantowy temu zaprzeczył.

Rysunek: Eksperyment korelacji fotonów, źródło Wikipedia

S - źródło dwóch rodzajów fotonów:

$$|\psi(\nu_1, \nu_2)\rangle = \frac{1}{\sqrt{2}} \{ |\uparrow, \uparrow\rangle + |\rightarrow, \rightarrow\rangle \} \quad (48)$$

Zasada Holograficzna

Nie ma lokalności gdy stany własne układu fizycznego są inne niż stany własne operatora położenia. Stany własne układu fizycznego wyznaczone są przez zagadnienie brzegowe.

wg. Wikipedii:

Zasada holograficzna (Gerardus't Hooft i Leonard Susskind)

- 1 „silna wersja” - opis każdego trójwymiarowego ciała lub rejonu przestrzeni zawarty jest na dwuwymiarowej powierzchni otaczającej to ciało
- 2 „słaba wersja” - cały Wszechświat może być postrzegany jako dwuwymiarowa struktura informacyjna „namalowana” na horyzoncie kosmologicznym.

Zasada holograficzna – wyjaśnia paradoks informacyjny czarnych dziur w teorii strun.

Wiele ciał

jak opisać stan wielocząstkowy

niech stany cząstek są opisane w bazie $|e_k\rangle$ lub $|k\rangle$.
jak opisać stany wielocząstkowe.

produkt tensorowy

Stany można opisać na parach $|k, l\rangle$.

nieodróżnialność

cząstki są nieodróżnialne:

- fermiony - nie może być wielu w jednym stanie
- bozony - może być wiele w jednym stanie

Wiele ciał - kwantowanie pola

operatory kreacji i anihilacji

niech stany jedno-cząstkowe są opisane w bazie $|k\rangle$.

stany wielocząstkowe opisujemy jako wzbudzenia stanu próżni $|\emptyset\rangle$,

dla stanu dwucząstkowego: $|(k, l)\rangle = a_l^+ a_k^+ |\emptyset\rangle$

gdzie a_k^+ jest operatorem kreacji stanu $|k\rangle$,

$|\emptyset\rangle$ opisuje próżnię fizyczną.

fermiony i bozony

Reguła antykomutacyjna Jordana-Wignera definiująca operatory dla fermionów:

$$\{a_i, a_j\} = \{a_i^+, a_j^+\} = 0, \{a_i, a_j^+\} = \delta_{ij},$$

gdzie $\{a_i, a_j\} = a_i a_j + a_j a_i$ - antykomutator,

Reguła komutacyjna Bosego definiująca operatory dla bozonów:

$$[\hat{a}_i, a_j] = [a_i^+, a_j^+] = 0, [a_i, a_j^+] = \delta_{ij}.$$

gdzie $[a_i, a_j] = a_i a_j - a_j a_i$ - komutator.

Miara informacji

Odwzorowanie:

$$I : T \rightarrow \mathbb{R} \quad (49)$$

gdzie T przestrzeń komunikatów (teksty),
 $\mathbb{R}$ - zbiór liczb rzeczywistych.

czy jest reprezentatywne

teoria reprezentacji - homomorfizm struktur

ciąg dalszy w innej prezentacji